

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BD/157/10/87

PRZEOBRAŻENIA W ZSRR
SPOŁECZNE REAKCJE I ODCZUCIA

Czerwiec 1987 r.

W cyklu badań sondażowych pod hasłem "Aktualne problemy" jeden z bloków pytań dotyczył przemian zachodzących w Związku Radzieckim¹. W celu uzyskania możliwie jak najbardziej spontanicznych wypowiedzi na początku badanym zadano serię pytań otwartych o następującej treści: *Istnieją różne poglądy na temat tego, co dzieje się w ZSRR. Jak Pan/i/ określił/a/by swoje odczucia na ten temat? Do czego dąży kierownictwo tego kraju, co chce osiągnąć poprzez swoje działania, czy można spodziewać się trwałych efektów?* Tak sformułowane pytania pozwalały wprawdzie na znaczną swobodę wypowiedzi, wyrażnie jednak prowokowały badanych do wyrażenia własnych odczuć i ocen. Analizie poddano zarówno treść wypowiedzi, jak też towarzyszące im emocje i oceny, aby odtworzyć funkcjonujący w potocznej świadomości Polaków obraz tego, co się dzieje w Związku Radzieckim.

1. Co dzieje się w ZSRR?

Badani niewiele wiedzą na ten temat - jest przebudowa, odwilż, odnowa, coś się dzieje, coś się zmienia, ale tak naprawdę to nieliczni wiedzą dokładnie co. Wypowiedzi są zróżnicowane. Obok dość obszernych, opisujących proces zmian, wiele jest hasłowych i ogólnikowych. Prawie połowa badanych wprawdzie wskazywała na konkretne zmiany, ale i w ich wypowiedziach nie brak sformułowań ogólnikowych. Blisko 1/4 udzieliła odpowiedzi hasłowych, wyraźnie zaczerpniętych z języka propagandy, typu "przebudowa życia społeczno-gospodarczego", "odnowa społeczno-polityczna", "przeobrażenia społeczne, gospodarcze i polityczne". Około 1/4 nic nie wiedziało na ten temat, nie interesowało się tego typu sprawami. Znikoma część badanych /1,9%/ nie wypowiadała się szerzej, tłumacząc to brakiem wiarygodnych źródeł informacji o tym, co dzieje się tam naprawdę. Rozkład procentowy poszczególnych typów wypowiedzi przedstawia się następująco:

wypowiedzi zawierające opis zmian	47,3
wypowiedzi hasłowe	24,5
nie wiem, trudno powiedzieć, nie interesuję się tym	25,2

---

¹ "Aktualne problemy /6/". Ogólnopolska próba udziałowa dorosłej ludności /kwiecień '87/ - 1491 wywiadów.

brak wiarygodnych źródeł informacji	1,9
brak odpowiedzi	1,2

Wiedza o tym, co dzieje się w ZSRR, jest uwarunkowana takimi cechami społeczno-demograficznymi badanych, jak: płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, przynależność do grupy społeczno-zawodowej i organizacji politycznych. Pełniejszych wypowiedzi częściej udzielali mężczyźni, respondenci w wieku średnim, o wyższym cenzusie wykształcenia, przedstawiciele inteligencji, pracownicy umysłowi, osoby mieszkające w miastach oraz członkowie partii.

Omówimy tylko te wypowiedzi badanych, które zawierały opis zmian. Najczęściej wskazywano na przeobrażenia w sferze życia politycznego Kraju Rad:

- jawność życia, demokratyzacja, swobody obywatelskie, możliwość mówienia o sprawach tabu	11,1%
- działania na rzecz pokoju, rozbrojenia	4,3%
- zmiana polityki kadrowej, odmłodzenie kadr, zmiany na stanowiskach w rządzie, partii	3,2%
- zmiana polityki zagranicznej, zyskanie sympatii na arenie międzynarodowej	3,0%
- walka z korupcją władzy, zniesienie przywilejów ludzi na stanowiskach	2,8%
- likwidacja wynaturzeń, wypaczeń ustrojowych, reforma socjalizmu	2,3%
- ekspansja militarna i ideologiczna ZSRR, chęć dominacji nad światem, dążenie do wojny	2,0%
- zmiana stylu, sposobu, metod rządzenia, liczenie się z opinią społeczeństwa, zmiana stosunku władzy do obywateli	1,9%
- ograniczanie swobód i wolności obywatelskich brak demokratyzacji, stosowanie siły, przymusu	1,9%
- walka z biurokracją, konserwatyzmem, dogmatyzmem	1,5%
- wzrost zaufania do władzy, poparcia dla władzy	1,4%

Z zestawienia wynika, że badani wskazywali zarówno na pozytywne, jak i negatywne symptomy zmian w sferze życia politycznego ZSRR. Nie dla wszystkich zatem ich kierunek jest jednoznaczny. Wprawdzie zdecydowana większość interpretuje je w ka-

tegoriach zmian na lepsze, są również /choć stanowią nieliczną grupę/ i tacy, którzy widzą w nich ograniczenie swobód i wolności obywatelskich, chęć wzmocnienia przewagi militarnej ZSRR nad światem.

W sferze przeobrażeń życia gospodarczego najczęściej wymieniano:

- reformę gospodarczą, reorganizację struktur gospodarczych i przemysłowych	10,1%
- otwarcie gospodarcze na Zachód, wymianę handlową z krajami zachodnimi	3,0%
- dopuszczenie prywatnej własności	2,5%
- wzrost dyscypliny pracy	2,2%
- wzrost wydajności i jakości pracy	2,2%
- zmianę sposobu zarządzania, decentralizację	2,2%
- postęp naukowo-techniczny, modernizację gospodarki	1,7%
- poprawę organizacji pracy	0,9%

W sferze życia społecznego akcentowano przede wszystkim:

- wzrost stopy życiowej, poprawę warunków i poziomu życia społeczeństwa	13,1%
- walkę ze zjawiskami patologii społecznej, szczególnie alkoholizmem	4,7%
- zmiany w życiu kulturalnym	0,9%
- wzrost aktywności i inicjatywy społeczeństwa	0,8%

Warto zwrócić uwagę, że badani opisując przeobrażenia w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym ZSRR, zwracali także uwagę na takie elementy, jak:

- wybitna, obdarzona charyzmą osobowość Michaiła Gorbaczowa	7,9%
- istnienie silnych sił konserwatywnych, sprzeciwiających się zmianom	3,3%
- wykorzystanie doświadczeń polskich z lat osiemdziesiątych	3,0%

2. Społeczne reakcje, klimat, atmosfera towarzyszące procesowi przeobrażeń w Związku Radzieckim

Emocjonalne elementy wypowiedzi, oceny wyrażone wprost lub pośrednio pozwalają na określenie stosunku badanych do zmian zachodzących w ZSRR oraz oddanie panujących wokół nich nastrojów.

W tym celu wypowiedzi sklasyfikowano ze względu na rodzaj i charakter sądów oraz rodzaj określeń wartościujących. Blisko 30% wypowiedzi badanych /w tym 13% tych, którzy na całe pytanie odpowiedzieli "nie wiem", "trudno powiedzieć"/ nie udało się w ten sposób sklasyfikować, gdyż nie zawierały one żadnych sądów i ocen wartościujących. Pozostałe 70% badanych wyraziło swój emocjonalny stosunek przede wszystkim określając, do czego dąży kierownictwo ZSRR i co przez swoje działania chce osiągnąć.

Dominującą reakcją na zachodzące przeobrażenia jest zadowolenie, życzliwość i poparcie dla działań radzieckiego kierownictwa. Blisko 53% badanych w swoich wypowiedziach używało zwrotów i określeń świadczących o akceptacji tego, co się tam dzieje. Około 11% deklarowało brak zainteresowania i obojętność wobec wydarzeń w ZSRR, 7,5% odnosiło się do zmian z dezaprobatą, przypisywało negatywne intencje władzy, mówiło o fikcyjności i pozorności zmian, manifestowało wrogię postawę wobec ZSRR.

Sympatię i poparcie dla zmian najczęściej deklarowali przedstawiciele inteligencji /72,6%/, pracownicy biurowi /68,5%/ i umysłowi /67,2%/, respondenci z wyższym wykształceniem /68,9%/, członkowie partii /70,2%/ oraz osoby interesujące się polityką /75,4%/. Dezaprobatę, niezadowolenie, krytyczne opinie i oceny najczęściej wyrażali technicy /17,9%/ i mieszkańcy dużych miast /17,4%/, obojętność - respondenci deklarujący brak zainteresowania polityką /24,8%/.

Dla oddania klimatu, społecznej atmosfery wokół tego, co się dzieje w ZSRR, prezentujemy cytaty wypowiedzi badanych sklasyfikowane ze względu na rodzaj emocji i towarzyszących im ocen.

Aplauz, całkowita akceptacja /3,6%/

"To , co się dzieje, to rewolucja, z całego serca popieram Gorbaczowa, to wielka indywidualność, ale ma zbyt wielu starych, skostniałych przeciwników, ludzi o niższym poziomie świadomości, zaskrzepiałych, konserwatywnych. Ale to się tam dzieje, to wielka sprawa".

"Myślę, że dzieją się tam wspaniałe rzeczy, wychodzi ten kraj z marazmu i tak wielkiego skostniałego konserwatyizmu. W zasadzie w każdej dziedzinie życia zmienia się tam na lepsze i to w bardzo szybkim tempie".

"Wyrażam ogromny aplauz i uważam, że dużo się zmieni".

"Jestem pełna podziwu. Taki organizm, tak zacofany ruszyć to coś imponującego".

"Prawdziwa nieoczekiwana rewolucja, przy tym niezwykle rozwiązana, bo płynąca od rządu, z góry. Przyniesie na pewno pozytywne zmiany".

"To, co robi Gorbaczow, przechodzi granice marzeń, niestety władze republik i obwodów torpedują jego poczynania. Życzę mu, aby mu się udało".

"Z tego, co wiem, to tam jest prawdziwa rewolucja i przy tym konsekwentnie wprowadzana reforma, później zaczęli od nas, a dawno już nas minęli. Trzeba się uczyć od nich, tu w Polsce będzie dobrobyt".

Zadowolenie, pozytywne oceny zmian /49,2%/

"Kierownictwo ZSRR chce gruntownej przebudowy kraju, z kraju ludzi zastraszonego na kraj swobód demokratycznych. Myślę, że przy konsekwencji postępowania uda im się to".

"Dążą do zwalczania alkoholizmu. Wypuszczono wielu więźniów politycznych. Zwiększają się prawa obywatelskie. Przez to chcą zyskać uznanie na świecie. Przez powstanie prywatnych zakładów chcą osiągnąć większy dobrobyt społeczeństwa. Polacy powinni to popierać, może i nam się poprawi".

"Uważam, że będzie to sprzyjać rozwojowi społeczeństwa radzieckiego, jak i całej wspólnoty socjalistycznej. Kierownictwo radzieckie dąży do rozwoju stosunków gospodarczych, politycznych, kulturalnych z całym światem, do zmiany funkcjonowania gospodarki, demokratyzacji życia społecznego. Cieszą mnie szczególnie obrachunki z poprzednim etapem".

"Z zainteresowaniem obserwuję politykę Gorbaczowa, jak każdemu narodowi należało się Rosjanom, żeby w ich kraju respektowano prawa człowieka. W tej chwili zachodzą zmiany, które otwierają ten kraj na świat. Politykę Gorbaczowa można porównać do polityki cara Piotra I".

"Gorbaczow chciałby w swoim kraju wprowadzić taki sposób życia, jak na Zachodzie i ma rację. Wtedy nikt nie będzie chciał żyć w krajach zachodnich, jak tak samo będzie miał w domu. Podoba mi się ten człowiek i myślę, że może wiele zdziałać, co już zostanie na trwałe w ZSRR".

"Gorbaczow pozwala ludziom myśleć, mówić, krytykować zło i tych, którzy je czynią. Zmierzają do podniesienia stopy życiowej społeczeństwa. Plany te zapewne się ludziom podobają, więc je popierają. Dlatego też można spodziewać się trwałych efektów".

"Jeśli polityka Gorbaczowa będzie trzymała się tego samego kierunku, to prawdopodobnie przyniesie zdecydowane efekty i poprawi sytuację w kraju, osobiście popieram linię polityczną Gorbaczowa, jest zdecydowana i otwarta".

"Na podstawie ludzi mających rodziny w ZSRR i jeżdżących w odwiedziny, to sposób rządzenia obecnego kierownictwa bardzo się podoba. Wykonuje się tam przebudowę struktur gospodarczych, politycznych i społecznych w bardzo dobrym kierunku".

"Gorbaczow chce odnowić rząd i powołać na stanowiska młodszych polityków i słusznie, tak powinno być. Podobno mają tam być prywaciarze - to im się polepszy".

"Pozytywna jest reforma w ZSRR, która dąży do polepszenia sytuacji społeczno-gospodarczej i co za tym idzie, polepszenia sytuacji ludzi pracy".

"Dążą tam do lepszego bytu, z tego, co słyhać, Gorbaczow przeprowadził czystkę, ostro wziął się za porządk".

"Chce pchnąć ZSRR do przodu, gdyby Gorbaczow urodził się wcześniej, przejął ster z ręki Lenina, ZSRR byłoby innym państwem, nie byłoby niewolnictwa".

"Zdecydowanie popieram wystąpienie społeczeństwa, uważam, że jest to wynik demokratycznej polityki obecnego rządu i słusznego kierunku władz. Sądzę, że przyniesie to wiele korzyści ZSRR i państwu socjalistycznym. Oby tylko nie zostało zaprzepaszczone".

"Otwierają się na świat, szukają kontaktu gospodarczego ze światem, nareszcie zrobili to, co dawno trzeba było zrobić".

"Wprowadzić usiłują demokrację, może to im się uda, życzę im tego".

"Podoba mi się, że wracają ludzie, którzy dawniej wyemigrowali. Uważam, że zmiany będą trwałe i oczywiście na lepsze".

"Kierownictwo dąży do odnowy, do zmiany skostniałego aparatu partyjnego i administracyjnego, obawiam się jednak, że Gorbaczow tego nie dokona, napotka sprzeciw tych, którzy myślą inaczej".

Dezaprobatą, negatywne oceny zmian /7,5%/

"Chce zastraszyć ludność nie tylko w swoim kraju, ale chce, żeby ich słuchały wszystkie inne państwa".

"Stwarzają pozory demokracji, a w rzeczywistości jest jeszcze gorzej, ogranicza się swobody obywatelskie".

"Rosjanom nie można ufać - co innego mówią, co innego robią, nie wiadomo jak będzie tym razem".

"Myślę, że to wstępna faza propagandy, w takim systemie nie można nic zrobić. Państwa, które wkroczyły na drogę socjalizmu, wróciły do epoki kamienia łupanego".

"Mydlenie oczu biednym ludziom, chcą na siłę podporządkować sobie naród".

"Chcą zdobyć przewagę nad innymi, nad całym światem i doprowadzić do wojny".

"Błędna polityka gospodarcza, nieprawdą jest, że dążą do całkowitego czy też częściowego rozbrojenia, politycznie ingerują w sprawy innych państw. Dążą do dominacji politycznej nad całym światem".

"Jak wszystko w ustroju totalitarnym dzieje się akcyjnie. Powierzchnowe zmiany nastąpią, a wszystko pozostanie bez zmian".

"Są to działania pozorne, powodowane naciskiem opinii publicznej, nie można spodziewać się po nich trwałych efektów".

"Jest to kraj wielkich możliwości i perspektyw, lecz przez tak nielogiczne kierowanie nie ma żadnych efektów tego, oprócz pięknej propagandy".

"Uważam, że są to zmiany pozorne. Jak zwykle ich odnowa zaczyna się od góry i odbywa się w ramach nakreślonych przez górę. Nie będzie żadnych rezultatów".

Obojętność /11,1%/

"Nie interesuje się tym, co dzieje się w innych państwach".

"Mnie obchodzi tylko to, co dzieje się w moim kraju".

"Nic mnie nie obchodzi, co dzieje się u Roskich".

"Nie interesuje się polityką".

Z lektury wypowiedzi wynika, że sposób definiowania stosunków panujących z ZSRR jest dość anachroniczny i stereotypowy. Badani dość często używali określeń: jest tam nędza, bieda, niewola, przymus, to kraj zacofany, choć pełen nie wykorzystanych możliwości. Wiele słów sympatii i uznania kierowano pod adresem Michaiła Gorbaczowa - z nim utożsamiano całe kierownictwo, głównie jemu przypisywano zasługi, chęć reform, chęć polepszenia warunków życia. Badani dostrzegają także siły hamujące proces przemian, wyrażają obawy o utrzymanie się Gorbaczowa przy władzy.

Bardzo liczna /65,3%/ grupa respondentów nie wypowiedziała się w pytaniu otwartym na temat trwałości zmian. Blisko 9% wyraziło przekonanie, pewność, że zmiany będą trwałe i w niedalekiej przyszłości dadzą wymierne efekty. Nieco ponad 10% badanych ma nadzieję, że przy sprzyjających okolicznościach można liczyć na trwałość i wymierność efektów. Prawie 8% powstrzymało się od ocen, według nich należy obserwować i czekać, na oceny jest jeszcze za wcześnie. Około 7% jest pewnych, że efekty będą niewielkie, nie wierzy bowiem w trwałość zmian.

Dość zbliżony obraz odczuć uzyskaliśmy poprzez pytanie zamknięte ze skategoryzowaną skalą odpowiedzi. Oto odsetki wskazań na wymienione w tym pytaniu kategorie dotyczące przemian:

są bardzo duże, doprowadzą do gruntownej przebudowy	6,6%
są duże i istnieje duża szansa, że doprowadzą do znacznych zmian	40,2%
są niewielkie, nie doprowadzą do większych zmian	9,5%
skończą się na niczym, nie wyzwolą energii ludzi	8,2%
nie interesuję się tym	19,2%
trudno powiedzieć	13,5%

Prawie połowa /46,8%/ badanych odpowiadała, że przeobrażenia w ZSRR są duże i mogą doprowadzić do znacznych zmian. Z całą pewnością o tej grupie można powiedzieć, że jej opinie są pozytywne /dla porównania odsetek ocen pozytywnych uzyskanych w pytaniu otwartym wynosił 52,8/. Odsetki ocen skrajnie negatywnych wynoszą w pytaniu zamkniętym 8,2, w otwartym 7,5. Można zatem powiedzieć, że wyniki uzyskane za pomocą dwóch odrębnych technik są dość zbliżone. W obu przypadkach sympatia i zadowolenie zdecydowanie górują

nad dezaprobatą i niechęcią, zbliżone są też odsetki deklarujących brak zainteresowania i udzielających odpowiedzi "nie wiem", "trudno powiedzieć".

Analizowaliśmy także, jak badani postrzegają wpływ zmian zachodzących w ZSRR na sytuację ogólnoswiatową. Szczegółowe dane zawiera tabela 1

Tabela 1

w procentach

Sfery wpływu	Badani			
	oceniający wpływ zmian		nie dos- trzegają wpływu	nie mają- cy zda- nia
	korzyst- nie	nieko- rzyst- nie		
Sytuacja:				
- wewnętrzna w ZSRR	63,4	3,4	6,0	26,2
- międzynarodowa	53,9	2,8	15,4	27,2
Stosunki Wschód - Zachód	48,6	4,1	17,8	28,7
Sytuacja:				
- w państwach socja- listycznych	44,4	7,1	15,7	31,9
- w Polsce	38,4	7,8	20,3	32,7

Jak wynika z danych, badani postrzegają zmiany zachodzące w ZSRR nie tylko jako korzystne dla sytuacji wewnętrznej kraju, ale także jako szansę na poprawę sytuacji międzynarodowej i ogólną normalizację stosunków Wschód - Zachód. Rzadziej ale stosunkowo często wskazują na korzystny wpływ tych przemian na sytuację w państwach socjalistycznych i Polsce.

x

x

x

Analiza wypowiedzi w kwestii przeobrażeń w ZSRR wykazała, że w potocznej świadomości większości Polaków obraz tego, co dzieje się w Związku Radzieckim, jest dość uproszczony, a wiedza

na ten temat powierzchowna, pełna stereotypów. Mimo wszystko badani dość powszechnie deklarują poparcie dla procesu przemian, wiążą z nimi również znaczne nadzieje na poprawę stosunków Wschód - Zachód oraz sytuacji w krajach socjalistycznych. Znaczny odsetek badanych upatruje w nich również wsparcie dla polskich działań reformatorskich. Można powiedzieć, że większość badanych pozytywnie zareagowała na samo hasło "zmiany w ZSRR" i to niezależnie od posiadania rzeczywistej wiedzy na ten temat.